

4. medzinárodná vedecká konferencia Slovensko a prvá svetová vojna

Dňa 26. 4. 2024 sa uskutočnila v poradí už štvrtá Medzinárodná vedecká konferencia Slovensko a prvá svetová vojna usporiadaná Klubom vojenskej histórie Beskydy, Vihorlatským múzeom v Humennom a Prešovským samosprávnym krajom pod záštitou jeho predsedu PaedDr. Milana Majerského, PhD. Po prvýkrát bola konferencia po predchádzajúcich ročníkoch v Košiciach a v Humennom, pričom sa na nej aktívne zúčastnili historici zo Slovenska, Poľska, Maďarska, Ukrajiny a Českej republiky.

I. blok prednášok bol uvedený príspevkom Radima Kapavíka zo Signum Belli 1914 z Českej republiky *Spomienky českých vojakov na boje na Slovensku 1914 – 1915*. Prezentované boli knižné vydania i na internete zaznamenané memoáre príslušníkov rakúsko-uhorskej brannej moci narukovaných z územia Krajín českej koruny – Františka Zárubu (Zápisky ze světové války roku 1914-1915), Františka Marvana (Život kadeta ve Velké válce), Josefa Glanca (Starý Glanc vypravuje), Aloisa Holečeka (denník), Josefa Čiperu (denník), Karla Kloudu (Vzpomínky na rok 1914), Jaroslava Šafra (Dopisy), Karla Stuchla (Z Hradešic do Vladivostoku a zpět), Emila Russwurma (denník), Františka Šauera (denník), Josefa Svobodného (Válečný deník), Františka Novotného (Náhodilý legionář) a Ondřeja Kypra (Na vojně v Karpatech a Haliči).

S ďalšou prednáškou predstúpil pred auditórium Tomasz Woźny z Tovarišstva bádania o prvej svetovej vojne (Towarzystwo Badań nad Pierwszą Wojną Światową) z Poľskej republiky na tému *Rakúsko-uhorská 4. jazdecká divízia v Karpatoch*. Toto vojenské teleso tvorili 18. jazdecká brigáda dragúnov, 21. jazdecká brigáda hulánov a 11. jazdecká delostrelecká batéria s počiatočným stavom 2 880 jazdcov a 12 diel. Počas karpatských bitiek divízii velil najskôr generálmajor Edmund von Zaremba, ktorého vystriedal generálmajor Otto Berndt. Národnostne tvorili predmetnú jednotku Poliaci, Ukrajinci, Rumuni i Rakúšania.

Prítomných zaujala Jana Zaťková z Vojenského historického ústavu v Bratislave témou *Československé légie v Taliansku. Rudolf Gábriš a nábor legionárov*. Autorka spomenula, že počas prvej svetovej vojny sa v Taliansku nachádzalo až 200 zajateckých táborov, ktoré sa v roku 1917 začali členiť podľa národností zajatcov. Pre Čechov a Slovákov boli určené najmä tábory v Padule a v Santa Maria Capua Vetere. V septembri 1916 v Ríme vzniknutá Tlačová kancelária československého odboja sa v septembri 1917 reorganizovala na Odbočku Československej národnej rady (ČSNR) v Ríme. Už v januári 1917 pritom vznikol Československý dobrovoľnícky zbor, ktorý sa v apríli 1918 rozrástol na československú divíziu s takmer 20 000 vojakmi. Práve Rudolf Gábriš (1889 – 1969) patril k významným organizátorom vzniku tejto jednotky a v hodnosti majora pôsobil na poste vedúceho kancelárie zajateckého odboru Odbočky ČSNR v Ríme.

Odborný radca z Krajského pamiatkového úradu v Prešove Anton Liška prezentoval tematiku *Vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny na území mesta Prešov*. V krajskom meste Prešov sa pritom nachádza 5 vojnových cintorínov z prvého globálneho konfliktu:

židovský ortodoxný (17 hrobov), židovský neologický (3 hroby), rímskokatolícky (32 hrobov), evanjelický augsburského vyznania (16 hrobov) a epidemický (265 hrobov). Cintoríny sa budovali pri kasárňach a železničnej stanici, okrem rakúsko-uhorských vojakov sú tu pochovaní tiež príslušníci maďarskej Červenej armády z bojov v roku 1919. V medzivojnovom období došlo i k prepočovávaniu padlých vojakov.

Viktor Szabó z Klubu vojenskej histórie Beskydy v Humennom prispel témou *Vybrané štatistiky vojnového „cintorína hrdinov“ z prvej svetovej vojny v Košiciach*. Počas I. ČSR boli známe mená 5 793 tu pochovaných vojakov, z ktorých 1 358 boli „Čechoslováci“, 1 605 Maďari, 1 549 Rakúšania a Nemci, 734 Rusi, 64 Taliani a 483 Bulhari, Rumuni, Poliáci, Francúzi a Turci. V rámci zistených hodnôt na predmetnom košickom cintoríne spočinulo najviac najnižšie postavených vojakov (493), ale aj 2 nadporučíci, 1 poľný rabín, 1 príslušník maďarskej Červenej armády a dokonca 1 väzeň. Z celého cintorína príslušníkov ozbrojených síl zostalo v epoche socializmu iba 400 m² a 1 pamätník postavený v roku 1983.

V poradí II. blok prednášok začal filmár Martin Tokár príspevkom *Inter Arme Silent Musae – vojnový príbeh jednoročného dobrovoľníka Sandora Falba*. Objektom jeho výskumu bol akademický maliar Sandor Falb, rodák z Györu, ktorý zahynul na karpatskom fronte pri zakresľovaní mín. Tento absolvent Školy priemyselného umenia v Budapešti pôsobil ako poddôstojník c. a k. armády v špeciálnej jednotke suchozemských torpéd Fedora Zubovicsa zaoberajúcej sa zamíňovaním územia „pozemnými torpédami“. Náhrobný kameň Sandora Falba sa našiel nedávno v jednej záhrade na vidieku a tento nález bol nahlásený pamiatkovému úradu.

Lekár Yurij Fatula z Mementa Bellum v Užhorode na Ukrajine zožal dlhotrvajúci potlesk za prednášku *Aktivity verejnej organizácie „Memento bellum“ (Užhorod, Ukrajina) v rokoch 2019 – 2024*. Podkarpatskej oblasti Ukrajiny sa dotkli nielen boje karpatského frontu z obdobia 1914 až 1915, ale aj Brusilovova ofenzíva z roku 1916. Na pripomienku týchto zápolení sa Memento bellum podieľalo na osadení, resp. rekonštrukcii pamätníkov v Synevyrskej Poľane v roku 2020 (kde je pochovaných 24 vojakov rakúsko-uhorskej armády z terajšej Českej republiky a z Bosny a Hercegoviny) a v Starom Martynive v období 2021 – 2023 (ktorý je venovaný príslušníkom 14. pešej divízie z Plzne).

Anna Šimkulovičová z Podvihorlatskej palety v Humennom prispela na tému *Lajos Windisch-Graetz – obeť služby alebo akčný hrdina*. Tento rodák z Krakova (1882 – 1968) a vnuk potlačiteľa revolúcie z meruôsmych rokov maršala kniežata Alfreda Windisch-Graetza pochádzal z rodiny generála Ludwika Josefa Windisch-Graetza a Valerie Dessewffy de Csernek et Tárkö a do vypuknutia vojny žil na panstve v Sárospataku. Počas konfliktu bojoval 37 mesiacov na srbskom, severovýchodnom i juhozápadnom fronte a napokon sa stal ministrom verejného stravovania Uhorska. Po páde monarchie žil vo Švajčiarsku a za údajné falšovanie frankov bol odsúdený na trest odňatia slobody. Neskôr však došlo k jeho rehabilitácii, v roku 1932 prijal občianstvo Nemecka a zomrel vo Viedni.

Predposledný III. blok konferencie uviedol príspevok Jána Vavruša *Dôstojníci rakúsko-uhorského 71. pešieho pluku v Karpatoch*. Prednášajúci sa venoval predovšetkým

situácii v pluku po všeobecnom útoku z 12. marca 1915 s padlými dôstojníkmi por. Piacsekom a por. Morgensterom. Priblížené bolo curriculum vitae hajtmána pluku Oresta Adasiewiczza, narodeného v roku 1879 v Žovkve na území Haličsko-vladimírského kráľovstva. Tento veliteľ roty na karpatskom fronte prekonal počas bojov aj žltacku a v januári 1918 ho v rámci 71. pluku povýšili na majora. Po skončení svetovej vojny sa stal príslušníkom rakúskej armády, kde získal v roku 1932 rang generálmajora. Po samovražde iného rakúskeho generála, ktorého bol ručiteľom v peňažnej pôžičke, spáchal v bezvýhodiskovej finančnej situácii v roku 1937 tiež samovraždu. Hajtmanom v pluku bol aj rodák zo Sekúl (1882) Eduard Lifka, ktorý po prevrate pôsobil v brannej moci I. ČSR a po vyhlásení nezávislosti Slovenska získal v roku 1939 hodnosť plukovníka. Zomrel vo vysokom veku v roku 1970 v Bratislave.

Tamás Pintér maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásért Közhasznú Alapítvány) predstúpil pred auditorium s témou *Košickí delostrelci v Palestíne*. Na palestínskom fronte spojeneckej Osmanskej ríše pôsobil v období 1916 – 1918 c. a k. divízión horských húfnic von Marno (od roku 1917 c. a k. divízión horských húfnic v Turecku), ktorý sa v roku 1917 zmenil na c. a k. oddiel poľných húfnic v Turecku. Jeho veliteľmi boli mjr. Adolf Marno von Eichenhorst (1916 – 1917), htm. Wladyslaw rytier von Truszkowski (1917) a htm. Rudolf Schaffer (1917 – 1918). Súčasťou tejto jednotky bol i c. a k. 6. pluk horského delostrelectva z Košíc, ktorý sa účastnil bojov o Suez v roku 1916, 1. až 3. bitky o Gazu o rok neskôr, ako aj zápolení v údolí Jordánu z roku 1918. Autorom boli zverejnené spomienky npor. Dr. Gyulu Kieselbacha (1891 – 1972), npor. Dr. Árpáda Kopasza (1886 – 1957) a plukového lekára Dr. Gyulu Keményho (1884 – 1938).

Rudolf Manik z Historického odboru Matice slovenskej prispel prednáškou *Zápolenia prvej svetovej vojny na stránkach denníka Slovenské noviny*. Prezentoval v nej najskôr osobu hlavného redaktora tohto denníka s (napriek svojmu názvu) výrazne prouhorským charakterom, ktorým bol Dr. Adolf Pechány (1859 – 1942). Zaznamenané bolo množstvo faktografických údajov z európskych, ale i zámorských bojísk, ktoré boli pre čitateľov Slovenských novín pravidelne publikované. Zvýraznené boli palcovými titulkami napr. ohlasované úspechy Rakúsko-Uhorska po víťazstve nad Talianskom pri Kobaride v roku 1917 či po porážke Rumunska a Ruska, ako aj uzatvorení mierových zmlúv s týmito štátmi o rok neskôr.

Z maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásért Közhasznú Alapítvány) od Norberta Stencingera vzišiel príspevok „*Na hrudách hory Bekeč zmáčaných krvou*“. *Boje uhorského kráľovského košického 9. pešieho pluku pri obrane vrchu Bekeč (september – október 1916)*. Autor priblížil prítomným urputné boje s Rumunskou kráľovskou armádou v Sedmohradsku, na ktorých sa 9. peší pluk pod velením plk. Ferenc Jankovicha na vrchu Rozsdáš zúčastnil, stáli ho 28 mŕtvych a 52 zranených. Za boje proti presile troch rumunských plukov (32. pešieho, 8. streleckého a 29. streleckého) vojaci tohto košického pluku získali 138 medailí za statočnosť vrátane 1 veľkej zlatej a 2 veľkých strieborných.

Prednášajúci Pavel Filipek z Ministerstva obrany Českej republiky referoval na tému *Vojnové hroby čs. vojakov a dobrovoľníkov z vojny proti Maďarom a maďarským*

bolševikom v rokoch 1918 – 1919. Autor poukázal na existenciu 962 hrobov, v ktorých je pochovaných 3 602 vojakov i dobrovoľníkov z poprevratového obdobia. Prezentované boli hroby napr. v Nových Zámkoch, Revúcej, Seredi, Badíne, Senici, Klenove, Štrkovci, Malej Lodine, Šamudovciach, Čifároch, Veľkom Folkmári, Kostofanoch nad Hornádom, Rudníku a Pečovskej Novej Vsi. Priblížené boli tiež návrhy, resp. riešenia pomníkov v Trnave, Leviciach, Banskej Štiavnici, Turni nad Bodvou, Šahách, Ružomberku a Medzeve. Zo slovenských organizácií venujúcich sa tejto problematike bola spomenutá Nadácia M. R. Štefánika.

Záverený IV. blok svojím príspevkom odprezentoval najskôr Béla Bartók z maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásáért Közhasznu Alapítvány) na tému *Tradícia a modernizácia: charakteristika karpatských rusínskych domov v období rekonštrukcie v rokoch 1915 – 1918.* Najskôr sa mohli účastníci konferencie oboznámiť so stavom obydľí v oblastiach zasiahnutých karpatským bojiskom severozápadného frontu v období 1914 až 1915. Išlo pritom o obce s jednoduchými stavbami na bývanie, kde napr. podľa štatistických údajov z roku 1910 v slúžnovskom okrese Vyšný Svidník bolo z 2 521 domov iba 267 kamenných. Väčšinou sa domy stavali v dedinách osídlených Rusínmi z dreva, hliny (vaľkov) a slamy. Plány na obnovu vojnou zničených domov mali secesný (art nouveau/Jugendstil) charakter, ich plnenie však bolo nereálne. Hodnota budúceho domu mala byť v sume 3 000,- K, čo pri celkovej obnove obydľí v bojmi zasiahnutých stoličiach Uhorska malo predstavovať enormnú sumu 7 500 000,- K.

Matúš Burda z Klubu vojenskej histórie Beskydy v Humennom sa v svojom príspevku zameril na *Delostrelecké jednotky spoločnej rakúsko-uhorskej armády doplňované z územia severného Uhorska v roku 1914.* Zahrnuté k nim boli pluky poľných kanónov č. 13 zo Šoprone, č. 14 z Prešporka (62 % Slovákov), č. 15 z Komárna (28 % Slovákov), č. 16 z Lučenca (27 % Slovákov), č. 17 z Miškovca (14 % Slovákov) a č. 18 z Prešova. K plukom poľných húfníc patrili i pluk č. 5 z Prešporka (63 % Slovákov) a č. 6. z Košíc. Vysoký podiel slovenskej národnosti vykazovala i 5. jazdecká delostrelecká divízia (70 %), autor však poukázal na relatívny charakter posudzovania entity vojenských telies aj vzhľadom na kritériá domovského práva, obcovacej reči či nacionálneho charakteru území ich doplňovania.

János Rózsafi z maďarskej Nadácie pre výskum Veľkej vojny (Nagy Háború Kutatásáért Közhasznu Alapítvány) sa zameril na *Útok proti opevnenému postaveniu.* Zo štatistických údajov informoval o zničených obydľiach v Zemplínskej (1 853 domov), Šarišskej (1 434 domov) a Užskej (95 domov) stolici v období vpádu Ruskej imperátorskej armády od novembra 1914 do mája 1915. Významnú úlohu pri obnove nielen obydľí, ale aj zničených škôl a cirkevných stavieb zohral v Uhorsku gróf Károly Khuen-Héderváry. Z personálie osôb zainteresovaných na rekonštrukcii severovýchodu dnešného Slovenska boli spomenuté osudy Dezsö Zrumeczkyho (1883 – 1917) a Jenö Lechnera (1878 – 1962).

Z Poľskej republiky sa prezentoval Bohuslav Glod s prednáškou *Činnosť rakúsko-uhorského delostrelectva v Šarišskej župe (január – máj 1915).* Zaoberal sa delostreleckými jednotkami III. armádneho zboru podmaršala rytiera von Krautwald, VII. armádneho zboru generála jazdy arcivojvodu Jozefa a XVII. armádneho zboru generála pechoty

Křítko. Z výzbroje c. a k. delostrelcov autor spomenul 9 cm mínomet M 14, 7 cm horský kanón M 8, 8 cm poľný kanón M 5, 10 cm poľnú húfnicu M 99, 10 cm poľnú húfnicu M 14 a 15 cm poľnú húfnicu M 14. Delostrelecký pluk mal pritom zásadne pozostávať zo 4 batérií so 4 vyššími a 12 subalternými dôstojníkmi.

Predposledný príspevok *Rakúsko-uhorské a ruské strategické plánovanie na začiatku roka 1915* predniesol Matúš Korba z Klubu vojenskej histórie Beskydy v Humennom. Za rok 1914 podľa autora straty Ruska v bojoch proti Nemecku (stratilo na východe 221 000 vojakov) predstavovali 723 000 vojakov a v zápoleniach s Rakúsko-Uhorskom (ktoré stratilo na severovýchodnom bojisku 736 000 príslušníkov svojich ozbrojených síl) zase 721 000 vojakov. V januári 1915 pritom proti sebe stálo na východnom fronte 2 975 000 Rusov proti cca 1 000 000 vojakom c. a k. monarchie a asi 600 000 Nemcom. Ústredné mocnosti koordinovali svoj ďalší postup na konferenciách v Berlíne a Breslau, kým v cárskych ríši sa odlišovali priority severozápadného frontu (preferujúceho postup na Berlín) od predstáv juhozápadného frontu (útok na líniu Prešov, Košice, Nové Mesto pod Šiatrom, Marmarošská Sihor a Chust, následne až Miškovec a Budapešť).

Záverečný referát *Archeologický výskum bojiska I. svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku (realizované a plánované aktivity)* vzišiel od českých autorov Vojtecha Koudelku, Martina Vojtasa, Martina Fojtíka, Jana Petříka (Masarykova univerzita v Brne), Jakuba Těšnohlídka, Jiřího Zubalíka (Archia Brno, o. p. s.) a Radima Kapavíka (Signum Belli 1914). K archívnym prameňom pri výskume autorov boli zaradené Kriegsarchiv, Tiroler Landesarchiv, Vojenský ústredný/historický archív a štátne oblastné archívy. Z lokalít výskumu od jesene 2023 zaujali prítomných Uhliska, Dielec, Kobyla-Čaba, Gleboki wierch či Škodov zámoček. Neboli vynechané ani problémy s „vykrádaním“ miest nálezov militárií detektoristami, do budúca sa výskum má sústrediť na nemecké delostrelectvo v priestore Lesík.

Rudolf Manik